

УДК: 94 (477.85) «1918/1940»

**Олександр Руснак
(Чернівці)****СТАНОВИЩЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОЇ
БУКОВИНИ І ХОТИНЩИНИ У 1918-1940 рр.**

У статті характеризується становище населення Північної Буковини і Хотинщини в період входження краю до складу королівської Румунії. Автор досліджує різні аспекти румунізаторської політики Бухареста.

Ключові слова: Північна Буковина, Хотинщина, населення, румунізація, колонізація, селяни, робітники, службовці, податки.

Становище населення Північної Буковини і Хотинщини у 1918-1940 рр. – одна з проблем міжвоєнної історії краю, яка досі не знайшла достатнього відображення у науковій літературі. В певній мірі вона розкрита в ряді узагальнюючих праць з історії Північної Буковини та Хотинщини¹. Окремі її аспекти відображено у статтях Е.Городецького², С.Кобилянського³, В.Кройтора⁴, В.Литвинова⁵ та ін. Метою пропонованого дослідження є комплексний аналіз становища основних категорій населення регіону в роки румунської окупації.

Всупереч прагненням більшої частини населення Північної Буковини та Хотинщини, Румунія окупувала край. Розуміючи слабкість своєї влади на новоприєднаних землях і втілюючи свою великодержавну політику, румунські правлячі кола поставили за мету прискореними темпами румунізувати населення Північної Буковини й Хотинщини. Ця політика проводилася жорстко, з грубими порушеннями прав громадян нерумунських національностей⁶.

В 1919 р. бухарестська влада запровадила у Вашковецькому, Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському, Чернівецькому та Сторожинському повітах стан облоги на 10 років, що означало заборону носіння зброї, проведення зборів, введення цензури преси та листування, а для покарання порушників введено трибунал⁷. У населених пунктах рух дозволявся виключно з шостої години ранку до шостої години вечора⁸.

В Хотинському повіті вже з 11 листопада 1918 р. фактично було впроваджено стан облоги. Місцевому населенню не пізніше 12 год. того ж дня наказувалося здати всі види зброї (навіть мисливську), заборонялося пересуватися по вулиці пізніше 10 год. вечора⁹. Дещо пізніше Хотинський префект заявив: «Ніяка кореспонденція ні під яким виглядом не може бути дозволена російською мовою»¹⁰, що означало введення цензури листування. Про обмеження свободи слова свідчить наказ коменданта Хотина Попеску, де говорилося, що «ніхто не має права говорити вдома, на вулицях, в ресторанах, кафе, установах і школах нічого про-

ти румунського війська, взагалі вести розмови, стосовно румунів»¹¹.

Після перерви, у лютому 1933 р. в краї повторно було запроваджено стан облоги¹². В міжвоєнний період він став серйозною перешкодою для діяльності українських громадських організацій, які протистояли румунізаторській політиці. Змушені були припинити діяльність товариства «Союз», «Січ», «Православна академія»¹³. До того ж стан облоги супроводжувався свавіллям поліції та жандармерії стосовно місцевих жителів. Майже всіх представників правоохоронних органів призначали з числа вихідців із Старого Королівства¹⁴, які серед методів впливу на населення використовували здебільшого жорстокі тілесні покарання¹⁵.

Для посилення впливу Бухарест прислав в Північну Буковину та Хотинщину чиновників, військовослужбовців, вчителів і навіть священників із Старого Королівства, які теж повинні були пришвидшити румунізацію. Румунська влада приступила до глибоких кадрових змін у місцевих установах: «багатьох колишніх австрійських державних службовців було відправлено на пенсію, багатьох переведено вглиб держави, а їхні місця зайняли державні службовці із старої Румунії»¹⁶. А вже на середину 1930-х рр. румунізація державних установ наблизилася до завершення¹⁷.

До того ж в усіх державних установах запроваджувалася виключно румунська мова діловодства. На Хотинщині 15 лютого 1919 р. навіть почав діяти наказ міністра внутрішніх справ Румунії, згідно з яким державним службовцям до 1 квітня 1919 р. необхідно було вивчити румунську мову. Невиконання наказу передбачало звільнення з роботи¹⁸. Під румунізацію підпали й назви населених пунктів Північної Буковини й Хотинщини, які змінювалися або перекладалися на румунський лад¹⁹. 15 листопада того ж року хотинський комендант майор Попеску наказав негайно зняти всі вивіски, написані російською мовою і замінити їх румунськими²⁰.

«Всі службовці, працівники зв'язку, архітектури, шляхів сполучення, водопостачання, суду, закладів освіти та інших установ були зобов'язані скласти екзамени з румунської мови і пройти співбесіду з літератури, історії і географії Румунії»²¹, а для інженерів будівельної спеціальності, спеціалістів всіх галузей промисловості вводились додатково окремі кваліфікаційні іспити румунською мовою.

1 грудня 1938 р. опубліковано наказ Г. Алексіану – представника уряду в окрузі Сучава, який забороняв розмовляти іншою мовою, окрім румунської в «магазинах, ательє, фабриках, банках, професійних бюро, промислових та торгових підприємствах, в залах Палати юстиції, в Палатах торгівлі, праці та промисловості і взагалі у всіх установах»²². Власники цих інституцій зобов'язувалися вивісити на видному місці табличку «Розмовляйте тільки румунською»²³.

З цією ж метою проводилося переведення українських шкіл на румунську мову викладання, яке завершилося 1927 р. В результаті українська мова на певний час перестала вивчатися навіть як предмет, але згодом 2 години «русинської мови» для шкіл в населених пунктах, де проживали українці, все ж було повернуто. Також були закриті всі спеціальні школи, де раніше можна було отримати сільськогосподарську, ремісничу чи художню освіту²⁴ (сільськогосподарську школу у Кіцмані, різьбярську у Вижниці, ткацьку у Чернівцях). На активну румунізацію освіти в краї скаржилися й представники інших національностей, які тут проживали²⁵. Відзначимо, що вже на початку 1920-х рр. румунська держава свідомо скоротила бюджетні видатки на школи, де викладання велося мовами національних меншин (в тому числі й українською), натомість збільшився потік коштів на румуномовні навчальні заклади. В той же час скоротилося й фінансування шкіл (з не румунською мовою викладання) із приватних джерел²⁶.

Уже у листопаді 1918 р. у Чернівцях запроваджено Центральну урядову службу національної пропаганди, яка мала переконувати населення краю в справедливості і необхідності «возз'єднання» Буковини з Великою Румунією, а також перешкоджати поширенню будь-яких антирумунських ідей²⁷.

29 січня 1919 р. королівським декретом створено Центральну службу державної безпеки (Siguranța), яка повинна була займатися питаннями порядку і державної безпеки. Вона особливо увагу приділяла протидії українській та більшовицькій агітації у краї²⁸.

Засобом реалізації великодержавної політики Румунії була й колонізація краю румунськими осадниками. Вона здійснювалась шляхом наділення землею і переселення румунських селян в Північну Буковину²⁹. Зокрема, румунський уряд мав намір поселити тут 5 тис. румунських колоністів, які мали «розбити осередки компактного проживання українського населення в північній частині провінції і стати опорою румунської адміністрації»³⁰. Для цього спочатку планувалося виділити 2 тис. 650 га орної землі³¹.

Проблема потребує ще додаткового вивчення. За даними історика В. Курила, в Північній Буковині такі колонії утворилися в Киселеві, Юрківцях, Топорівцях, Слободзії-Паранчі, Ставчанах, Іспасі, Комарівцях, Панці та Іванківцях³², тобто у 9 селах. Але газета «Glasul Bucovinei» («Голос Буковини») повідомляла про 10 румунських колоній у межиріччі Пруту, Дністра та Черемошу³³.

Під час колонізації траплялися випадки передачі наділів різним категоріям населення, що не займалися обробіткою землі. Серед них Г. Піддубний відзначав військових, жандармів та шинкарів³⁴, які брали землю зі спекулятивною метою – перепродати селянам за вищу ціну.

Для потреб всіх громад колоністів Північної Буковини у Чернівцях Національним банком Румунії було засновано навіть спеціальний банк, капітал якого складав 3 млн. лейв³⁵. Він мав забезпечувати їх вигідними кредитами. Також всі колоністи були звільнені на 10 років від податків³⁶.

З Радівецького і Сучавського повітів з більшою густотою і біднішим населенням у Чернівецький і Сторожинецький повіт було переселено 106 румунських сімей колоністів, які отримали наділи по 5 га загальною площею 530 га³⁷.

Через це ставлення місцевого населення до румунської колонізаторської політики було здебільшого негативним. Адже навіть мешканцям краю землі не вистачало, а в багатьох випадках її отримували румунські осадники. Приміром, у Слободзії-Паранчі після проведення аграрної реформи і наділення колоністів залишилося близько 100 бідних сімей без наділу³⁸. Тож нестача сільськогосподарських угідь часто викликала невдоволення.

Важким було і матеріальне становище населення краю. Особливо важко доводилося найбільшій категорії населення – селянам. Адже світова війна 1914-1918 рр. більшою чи меншою мірою завдала шкоди практично кожному селянському господарству. Майже повністю були знищені Бояни, Маморниця, Новоселиця, Садгора, Цурень (Чернівецького повіту); Вижниця (Вижницького повіту); Хрещатик, Онут, Чорний Потік, Самушин (Заставнівського повіту); а також Лужани і Шипинці (Кіцманського повіту)³⁹.

Належні компенсації, які постраждале населення мало отримати від румунської влади згідно із міжнародними угодами, постійно затримувалися⁴⁰. Для прикладу, у Кіцманському повіті в результаті бойових дій нанесено збитків на суму понад 97 млн. лейв. Сюди входили втрати, завдані приватному і громадському майну⁴¹. Компенсації ж видавалися невеликими сумами від 1 до 3 тис. лейв. Дати на відомостях вказують, що ця процедура у Кіцманському повіті тривала з 1919 до 1925 р.⁴²

Попри те, що після проведення аграрної реформи вони отримали додаткові угіддя, все ж змушені були сплачувати за них викупні платежі. Їх становище ускладнилося під час «великої депресії»⁴³, проявом якої стало різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію при зростанні вартості промислових товарів. Наприклад, вартість цукрових буряків, що продавалися селянами на цукрові заводи у 1931 р., впала на третину порівняно із докризовими роками⁴⁴. У скарзі Синдикату землеробів Буковини до місцевої влади, датованій 1933 р., взагалі говориться, що «ціни на сільськогосподарську продукцію (і прибутки її виробників) впали на 50% порівняно з 1927 р. А продукція промисловості на стільки ж подорожчала»⁴⁵. Найбільше постраждали землероби, оскільки вартість продукції рослинного походження з 1929 р. до 1935 р. знизилася майже на 55%, проду-

кція тваринництва за той самий період подешевшала на 49%⁴⁶.

Досить низьким був заробіток на сільськогосподарських роботах. Навіть наприкінці 1930-х рр. дорослий найманий робітник за день залежно від пори року на селі міг заробити від 30 до 40 леїв, а діти отримували від 20 до 30 леїв. Таким чином, щоб заробити на корову, яка коштувала тоді від 4 тис. до 5 тис. леїв, доводилося б відпрацювати не менше 100-130 робочих днів, а щоб придбати святковий одяг – не менше 50 днів⁴⁷.

Надзвичайно низьким був рівень харчування сільського населення. Здебільшого воно вживало в їжу мамалигу, а м'ясо, масло та яйця можна було зустріти лише на святкових столах⁴⁸. Адже вартість однієї курки коливалася від 40 до 60 леїв, 1 л сметани коштував 30 леїв, 1 кг бринзи – 40 леїв, 1 л молока – 5 леїв, 1 кг кукурудзи або пшениці – 4 лея, а яйце – 1,5 лея⁴⁹.

Додаткових проблем селянам додало й закриття багатьох кредитних кооперативів, які здебільшого так і не змогли відновити свою діяльність після Першої світової війни. В такій ситуації люди змушені були вдаватися до послуг лихварів, які позичали гроші під величезні відсотки (по 1 % за день)⁵⁰.

Ще важче було селянам, що проживали в гірській місцевості. Адже їх становище ускладнювали й природно-кліматичні умови: хронічна нестача орних земель, незадовільний стан або ж повна відсутність шляхів сполучення, часті повені тощо. Гористий рельєф місцевості не давав можливості більшості населення Вишницького та Сторожинецького повітів (з 1925 р. об'єднані у Сторожинецький повіт) займатися землеробством, що в той час було основним способом отримання доходу для сільського населення. Через це воно було задіяне в скотарстві, продукти якого продавалися за дуже низькими цінами, або погоджувалося на мізерні заробітки найманих робітників на підприємствах лісової промисловості⁵¹. Час від часу траплялося, що «гірські села Буковини не мали кукурудзи для споживання»⁵².

Чимало лиха буковинським гуцулам принесла масштабна повінь 1927 р. Зокрема, шкоди завдано полям, дорогам, будинкам, також велика вода забрала людські життя, а після всього поширився тиф. Причинами повеней на Буковині ставало надмірне вирубування лісів, що затримували води, а також недбалість румунської влади в питанні проведення берегоукріплювальних робіт⁵³.

У перші повоєнні роки від нестачі продуктів харчування сильно потерпало як сільське, так і міське населення регіону, особливо Чернівців, тому місцевою владою робилися спроби довозити їх з інших повітів Румунії⁵⁴. Але ще й наприкінці 1919 р. тут не вистачало муки, картоплі, кукурудзи, цукру тощо. Поширеним явищем була спекуляція цими товарами. Бракувало солярки і бензину⁵⁵.

Для прикладу, у Кіцманському повіті 1919 р. через низький врожай картоплі виник дефіцит цього продукту, що призвів до різкого його подорожчання. Місцева влада намагалася врегулювати ситуацію введенням максимальної ціни (кожного дня встановлювалися нові розцінки), але такі заходи не змогли виправити становище, оскільки виробники картоплі взагалі відмовлялися її продавати і ховали до кращих часів⁵⁶. Потрібно було або збільшувати граничну вартість картоплі, або покривати її дефіцит шляхом довозення з інших повітів.

Інколи, навіть на початку 1930-х рр. спостерігався дефіцит муки в краї, через що доводилося встановлювати на неї граничні ціни і завозити з інших регіонів Румунії (Трансільванії, Крайови)⁵⁷.

Важким було й становище робітників і службовців краю. Вони потерпали від малих заробітних плат і непомірної тривалості робочого дня, яка сягала 12-15 год. на добу, в той час як ціни у 1919 р., порівняно із 1914 р., зросли в 15 разів⁵⁸. За свідченнями Г. Піддубного, станом на 1925 р. заробітна плата буковинських робітників «в чотири рази менша, за плату німецького робітника і в п'ять разів менша, ніж плата робітника англійського, та в 15 разів менша від плати американського робітника»⁵⁹.

Окрім того, низьким залишався рівень охорони праці та техніки безпеки, що призводило до каліцтв і смертельних випадків. Так, у статті Е.Городецького «Зубожіння трудящих Північної Буковини в період світової загальноекономічної кризи (1929-1933 рр.)» зазначалося: «Маленькі, без освітлення і вентиляції приміщення, антисанітарія були причиною різних хвороб (зокрема, туберкульозу, дизентерії) робітників»⁶⁰.

В період світової економічної кризи у зв'язку із скороченням виробництва робітники промислових підприємств часто втрачали роботу. Так, у Чернівцях – найбільшому промисловому центрі регіону – безробіття сягнуло 8 тис. чол., що становило близько 50% робітників міста⁶¹.

Незважаючи на те, що румунська влада задекларувала недоцільність відновлення податкових механізмів, які діяли до приєднання 1918 р., оскільки вони не відповідали новим вимогам і не могли забезпечити виплату заробітних плат і пенсій⁶², тягарем на мешканців краю лягли й податки.

З 1 квітня 1923 р. в краї була започаткована фінансова реформа, яка стосувалася, в першу чергу, податкової системи. Прогресивним стало звільнення сільського населення від будь-яких податків за житло⁶³. Суттєвих змін зазнав податок на успадкування майна. За передачу по заповіту будинку з трьома кімнатами, який розташований на земельній ділянці площею до 4 га, плата не стягувалася. Лише якщо маєток був більшим, то податок обчислювався з четвертини вартості будівель⁶⁴.

Але протягом всього періоду румунської окупації залишалися численні податки: державні, по-

вітові і з комун (сільські)⁶⁵. Зауважимо, що для всіх повітів затверджувався однаковий перелік можливих податків, але остаточні види стягнень та їх розміри обиралися на місцях⁶⁶. Існував податок за проїзд шляхами, вїзд підводою у місто, забій худоби, користування пасовиськами⁶⁷, продаж худоби, утримання собак, заняття ремеслами і торгівлею тощо. Різноманітні збори стягувалися за реєстрацію приватного підприємства, користування возами або бричками, видачу довідок і витягів з документів про народження, смерть чи одруження. Окрема плата передбачалася за розлучення⁶⁸.

Румунські фіскальні органи стягували плату за видобуток гравію та піску і навіть за похорон. Розмір податку останнього визначався кількістю коней, що задіювалися в поховальній процесії для транспортування труни (від 50 до 2 тис. 500 леїв) та місцем розташування могили на цвинтарі (від 300 до 800 леїв)⁶⁹.

На дорогах ставилися «рогатки» (шлагбауми), біля яких податківці збирали з подорожніх плату за користування дорогою⁷⁰. Згідно із статтями 113 і 439 Закону про організацію місцевого самоврядування з 1 січня 1931 р. такі стягнення накладалися на «...великі й малі вантажні та легкові автомобілі, вози та інші транспортні засоби, які могли завдати шкоди дорозі через велику масу»⁷¹. Щорічно власники механічних транспортних засобів сплачували податок за користуваннями дорогами, який визначався відповідно до потужності двигуна і цільового призначення: до 15 к.с. – 500 леїв, більше 15 к.с. – 1 тис. леїв на рік, пасажирський транспорт – 1 тис. леїв, вантажний – 12 тис. леїв. З возів – по 0,02 лея за кожен кг вантажу⁷².

Окрім того, згідно із статтею 6 закону про дороги від 1932 р. 3% від прибутку із сільськогосподарського маєтку, 2,5% – з торгівлі та промисловості, 0,3% – із заробітної плати перераховувалося на утримання доріг⁷³.

На певні види податків існували додаткові правила збору. Зокрема, якщо вони вносилися наперед, то у вигляді заохочення їх сума зменшувалася, а якщо із запізненням, то, навпаки, накладалася пеня⁷⁴.

Показовими були випадки із зростанням кількості боржників по сплаті податків, які свідчать про значні труднощі з їх оплатою. Так, десятки й сотні тисяч леїв заборгували жителі Боян, Мамаївців та Хотина⁷⁵. Про безвихідне становище через борги по податках скаржилися селяни з Добринівців, Бабина і Глибокої⁷⁶.

В 1930-х рр. особи, які досягли повноліття, платили не менше 50 леїв на рік. Звільнялися від цього лише інваліди, сироти, вдови та ветерани війни 1877-1878 рр., студенти та солдати строкової служби⁷⁷.

Несправедливість податкової системи Буковини і Бессарабії відзначав Г. Піддубний. Податки, зібрані на потреби громад, відсилалися до Бухаре-

ста, що унеможлиблювало вирішення важливих питань на місцях і це при тому, що місцеві податки перевищували державні у чотири рази. Як писав Г. Піддубний, «селян змушують платити за кожну курку, гуску, коня, корову, собаку, за вікно, за свині, за вівці – за все, що може бути ознакою доходу чи стану заможности»⁷⁸. Він також зауважив, що таких здирств не було більше ніде в Румунії⁷⁹. До того ж протягом 1919-1923 рр. практично у всіх комунах вводилися додаткові податки для покриття дефіциту бюджетів⁸⁰. Траплялися й випадки підвищення податків на прибутки, коли ремісників і торговців примушували сплачувати більше, ніж вимагалось згідно із законом⁸¹.

Певних змін зазнав податок на землю. Якщо 1927 р. землі за родючістю поділялися на 6 класів, то з 1933 р. – на 2-3. Це збільшило суму податків⁸², а власники, земля яких належала до 4-6 класу, були переведені до 2-3 класу при тому, що суми податків для 1-3 класу не змінилися.

Траплялися й випадки примусових платежів або робіт. Зокрема, жителі Чорного Поток, Задубрівки і Добринівців повинні були зібрати кошти на спорудження будинків священиків. При цьому заперечення і скарги селян до уваги не бралися⁸³. Поширеним явищем став і примусовий ремонт селянами церков та помешкань священнослужителів⁸⁴.

Часто окупаційні війська, особливо у перші роки окупації під виглядом обшуків вривалися до місцевих жителів і забирали все, що потрапляло під руку: продукти харчування, одяг, різноманітні предмети вжитку. Наведемо кілька прикладів. Зокрема, після обшуку помешкання вчителя хотинського приходського училища А. Посталакі румунські солдати конфіскували: «7 печених хлібів, 3 шматки шкіри для підошов, емальовану каструлю»⁸⁵. Сільський староста Лукачан Хотинського повіту повідомляв у земську управу, що «румунський жандарм примушує дати від кожного хазяїна дому по 1 пуду кукурудзи від бідних, а від заможних – по 2-3 пуди»⁸⁶. У Ставчанах Хотинського повіту жандарми брали побори мукою, снопами, м'ясом і салом. На різдвяні свята кожен селянин, що різав свиню або поросю, повинен був віддати румунським воякам по 5 фунтів м'яса і сала, інакше вони погрожували забрати всю тушу⁸⁷. Водночас румунські командири вимагали від сільських старост посвідки про те, що селяни добровільно пожертвували своє майно на користь румунських солдат і ніяких претензій не мають⁸⁸.

Недотримання встановлених порядків (особливо у зв'язку із антирумунським повстанням 1919 р.) жорстоко каралося. Так, у Динівцях, Хотинського повіту місцеві жителі побили солдатів румунської армії, які проводили реквізицію, але призначений для покарання загін, сплутавши назву населеного пункту, потрапив у Данківці, де й провів розправу над 85 селянами. Їх роздягли, покидали на сніг і сікли шомполами. Після виявлення поми-

лки, каральний загін вирушив у Динівці, де побив ще 285 чоловік. В грудні 1918 р. у Перебиківцях Хотинського повіту було розстріляно 10 невинуватих людей⁸⁹.

У Мендиківцях селяни вбили румунського солдата за те, що той знущався над ними. Тоді румунські власті наклали на них контрибуцію по 3 тис. рублів з кожного господарства⁹⁰. До того ж на похорон румунського солдата примусили прийти всіх селян з Мендиківців, а також близько 40 вчителів та священників із навколишніх населених пунктів, яких зігнали для «науки» (їх примусили спостерігати як румунські жандарми били селян палицями). Після завершення екзекуції румунський офіцер звернувся до представників сільської інтелігенції: «Оголосить всім, що так будуть карати мешканців тих сіл, де виявляться випадки вбивства румунських солдатів»⁹¹. Як покарання застосовувалось відрізання вух, носа, виколювання очей, відрубування кінцівок та ін.⁹²

Прикладом використання місцевого населення для примусових робіт служать випадки у Лужанах та Мамаївцях, де жандарми арештували селян і змушували працювати на себе безкоштовно⁹³. Їх також примусово залучали до безоплатного ремонту доріг, прибирання вулиць, ламання криги взимку тощо. Інколи без будь-яких компенсацій власники возів повинні були перевозити жандармів⁹⁴.

Такий складний комплекс факторів став причиною невдоволення серед населення Північної Буковини й Хотинщини. Форми опору окупаційній владі були найрізноманітнішими: відмова службовців від присяги королю і румунського громадянства; небажання підкорятися новоутвореній місцевій адміністрації, поліції та жандармерії; самочинне захоплення сільськогосподарських земель та незаконна вирубка лісу; збройний опір та ін.

Як правило, всі виступи придушувалися силою, але вони мали важливі наслідки для подальшого розгортання різноманітних суспільних рухів антирумунського спрямування, які засвідчували небажання переважної більшості населення Північної Буковини й Хотинщини жити в складних соціально-економічних умовах, перебуваючи в складі королівської Румунії.

Отже, становище населення Північної Буковини й Хотинщини протягом міжвоєнного періоду продовжувало залишатися важким. З одного боку, такий стан справ був викликаний небажанням мешканців краю із самого початку входити до складу Румунії, румунізаторською політикою центральних і місцевих властей, з другого – складними економічними умовами у всій державі і досліджуваному регіону зокрема.

Румунізація проводилася з грубим порушенням прав громадян нерумунських національностей. Основним її засобом стало запровадження стану облоги у краї строком на десять років, що мало наслідком обмеження свободи слова, листування,

пересування, вільного вибору мови спілкування тощо. Ще одним інструментом посилення румунського елементу в регіоні стала сільськогосподарська колонізація, сутність якої – наділення землею переселених у Північну Буковину румунських осадників.

Поряд із цим населення Північної Буковини і Хотинщини перебувало у скрутному матеріальному становищі. Адже, по-перше, великих збитків воно зазнало під час бойових дій в роки Першої світової війни; по-друге, низьким залишався заробіток селян та робітників (при важких умовах і слабкій охороні праці); по-третє, всі роки румунського володарювання спостерігався надмірний податковий тиск.

¹ Буковина: історичний нарис / Відп. ред. В. М. Ботушанський. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.; Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина: Історичний нарис. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 464 с.; Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина: її минуле і сучасне. – Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.; Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – Ужгород: Карпати, 1969. – 247 с.; Нариси з історії Північної Буковини / В. М. Ботушанський, А. М. Глуговський, І. А. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1980. – 339 с.

² Городецький Е. П. Зубожіння трудящих Північної Буковини в період світової загальноекономічної кризи (1929-1933 рр.) // Минуле і сучасне Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1973. – Вип. 2. – С. 74-81.

³ Кобилянський С. Д. Селянське питання Північної Буковини на сторінках газети «Боротьба» (листопад 1925 р. – листопад 1928 р.) // Минуле і сучасне Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1973. – Вип. 2. – С. 67-74.

⁴ Кройтор В. Політика національної асиміляції українців у Румунії на початку 20-х рр. ХХ ст. // Галичина. – №7. – 2001. – С. 163-169.

⁵ Литвинов В. К. Становище селян Буковини в боярській Румунії (1918-1939) // Наукові записки ЧДУ. – Т. 18. – Серія історичних наук. – Львів: Вид-во Львівського державного університету, 1956. – С. 55-68.

⁶ Буркут І. Г. Політичні процеси: історія, міфи, реальність (погляд з регіону). – Чернівці: Прут, 2005. – С. 75.

⁷ Буковина: історичний нарис. – С. 227.

⁸ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 92.

⁹ Юрченко А. Хотинское восстание (К истории борьбы крестьян северной Бессарабии против австро-венгерских и румынских оккупантов в 1918 – 1919 гг.). – К.: Политиздат Украины, 1948. – С. 44.

¹⁰ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 42. – Оп. – 1. – Спр. 13. – Арк. – 1.

¹¹ Юрченко А. Хотинское восстание. – С. 44.

¹² Нариси з історії Північної Буковини. – С. 298.

¹³ Жуковський А. Історія Буковини. Частина 2. – Чернівці: Час, 1993. – С. 146.

¹⁴ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина: Історичний нарис. – С. 208.

¹⁵ Буковина: історичний нарис. – С. 227.

¹⁶ Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918-1944 рр. Погляд дипломатів (Докумен-

- ти) / Упор. та наук. ред. В. М. Заполовський, С. Д. Осадчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – С. 86.
- ¹⁷ Там само. – С. 86.
- ¹⁸ Добржанський О., Макар Ю., Масан О. Хотинщина: Історичний нарис. – С. 207-208.
- ¹⁹ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 91.
- ²⁰ Юрченко А. Хотинское восстание. – С. 44.
- ²¹ Кройтор В. Політика національної асиміляції українців у Румунії на початку 20-х рр. ХХ ст. – С. 163.
- ²² Purici Ș. Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940 (II) // *Analele Bucovinei*. – București: Editura Academiei Române. – 1997. – № 2. – Р. 421.
- ²³ Ibidem. – Р. 421.
- ²⁴ Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи) / Упор. та ред. С. Д. Осадчука. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – С. 127.
- ²⁵ Rosner C. Emancipation. Etes-vous (assi) de Czernowitz? – Les Editions CZ, 2007. – Р. 74.
- ²⁶ Hrenciuc D. Integrarea minorităților naționale din Bucovina în Regatul Român (1918-1940). Unele Considerații / На перехрестях світової науки. Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Вікно в Європейську науку», присвяченої 140-річчю від дня народження Раймунда Фрідріха Кайндля. Чернівці, 20-21 травня 2006 р. – Чернівці: Прут, 2006. – С. 257-258.
- ²⁷ Нариси з історії Північної Буковини. – С. 252.
- ²⁸ Піддубний І. Політичне життя українців Північної Буковини у перше міжвоєнне десятиліття (1918-1928 рр.) // *Український історичний журнал*. – 2001. – №5. – С. 129.
- ²⁹ Курило В. У боротьбі за визволення. Революційно-визвольний рух на Буковині у 1922-1940 роках. – Львів: Вища школа, 1977. – С. 24.
- ³⁰ Purici Ș. Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940 (I) // *Analele Bucovinei*. – București: Editura Academiei Române. – 1997. – №1. – Р. 139.
- ³¹ Курило В. У боротьбі за визволення. – С. 22.
- ³² Там само. – С. 22.
- ³³ *Glasul Bucovinei*. – 1929. – 24 ianuarie. – Р. 1.
- ³⁴ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. – Харків, 1928. – С. 172.
- ³⁵ ДАЧО. – Ф. 465. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 1-7.
- ³⁶ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 172.
- ³⁷ Doboș F. Zece ani de viață agricolă în Bucovina. – Cernați: *Glasul Bucovinei*, 1929. – Р. 15.
- ³⁸ Ярославський О. Як перепроваджено в нас аграрну реформу // *Час*. – 1929. – 7 лютого. – С. 3.
- ³⁹ ДАЧО. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 1.
- ⁴⁰ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 176.
- ⁴¹ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 2.
- ⁴² ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 3.
- ⁴³ Добржанський О., Руснак О. Північна Буковина та Хотинщина в роки світової економічної кризи (1929-1933) // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей IV міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Ч. 1. – Тернопіль, 2006. – С. 30-31.
- ⁴⁴ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 88.
- ⁴⁵ ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 306. – Арк. 1.
- ⁴⁶ Mantu G. Agricultura țărănească în criza economică // *Aspectele crizei românești în cadrul crizei mondiale. Comunicări făcute la asociația generală a economiștilor din România*. – București: Tip. «Bucovina» I. E. Torouțiu, 1937. – Р. 179.
- ⁴⁷ ДАЧО. – Ф. 854. – Оп. 1. – Спр. 578. – Арк. 3, 8, 9.
- ⁴⁸ Кобылянский С. Д. Положение и революционно-освободительная борьба трудящегося крестьянства Северной Буковины во время оккупации буржуазно-помещичьей Румынией (1918-1940 гг.): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. №571 – история СССР. – Львов, 1972. – С. 15.
- ⁴⁹ ДАЧО. – Ф. 854. – Оп. 1. – Спр. 578. – Арк. 3.
- ⁵⁰ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 175.
- ⁵¹ Там само. – С. 181.
- ⁵² ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 306. – Арк. 99.
- ⁵³ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 179.
- ⁵⁴ ДАЧО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 1.
- ⁵⁵ ДАЧО. – Ф. 15. – Оп. 1. – Спр. 207. – Арк. 2-3.
- ⁵⁶ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 5.
- ⁵⁷ ДАЧО. – Ф. 13. – Оп. 2. – Спр. 47. – Арк. 9, 14.
- ⁵⁸ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 89.
- ⁵⁹ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 195.
- ⁶⁰ Городецький Е. П. Зубожіння трудящих Північної Буковини в період світової загальноекономічної кризи. – С. 79.
- ⁶¹ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 91.
- ⁶² Prelici N. Organizația finanțelor / Zece ani dela unirea Bucovinei 1918-1928. – Р. 351.
- ⁶³ Ibidem. – Р. 352.
- ⁶⁴ Ibidem. – Р. 353.
- ⁶⁵ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 88.
- ⁶⁶ ДАЧО. – Ф. 18. – Оп. 1. – Спр. 1486. – Арк. 5.
- ⁶⁷ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 88.
- ⁶⁸ ДАЧО. – Ф. 18. – Оп. 1. – Спр. 1486. – Арк. 5,6.
- ⁶⁹ ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 338. – Арк. 10.
- ⁷⁰ Юрченко А. Хотинское восстание. – С. 47.
- ⁷¹ ДАЧО. – Ф. 19. – Оп. 2. – Спр. 193. – Арк. 1.
- ⁷² ДАЧО. – Ф. 19. – Оп. 2. – Спр. 193. – Арк. 1.
- ⁷³ ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 338. – Арк. 7.
- ⁷⁴ ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 127. – Арк. 14.
- ⁷⁵ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 88.
- ⁷⁶ Кобылянский С. Д. Селянське питання Північної Буковини на сторінках газети «Боротьба». – С. 71.
- ⁷⁷ ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 338. – Арк. 7.
- ⁷⁸ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 175.
- ⁷⁹ Там само. – С. 175.
- ⁸⁰ ДАЧО. – Ф. 12. – Оп. 2. – Спр. 617. – Арк. 4; ДАЧО. – Ф. 12. – Оп. 2. – Спр. 618. – Арк. 4; ДАЧО. – Ф. 12. – Оп. 2. – Спр. 623. – Арк. 3.
- ⁸¹ ДАЧО. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 395. – Арк. 1-3.
- ⁸² ДАЧО. – Ф. 14. – Оп. 2. – Спр. 306. – Арк. 1.
- ⁸³ Курило В., Ліщенко М., Романець О. Північна Буковина, її минуле і сучасне. – С. 89.
- ⁸⁴ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 175.

⁸⁵ ДАЧО. – Ф. 42. – Оп. – 1. – Спр. 7. – Арк. – 15.

⁸⁶ ДАЧО. – Ф. 42. – Оп. – 1. – Спр. 7. – Арк. – 79.

⁸⁷ Юрченко А. Хотинское восстание. – С. 47.

⁸⁸ Там само. – С. 47.

⁸⁹ Борьба трудящихся Буковины за социальное и национальное освобождение и воссоединения с УРСР. 1917-1941. Документы и материалы. До 40-річчя Комуністичної Партії України. – Чернівці: Облвидав, 1958. – С. 152.

⁹⁰ Юрченко А. Хотинское восстание. – С. 48.

⁹¹ Хотин в огне восстания. Сборник, посвященный десятилетию Хотинского восстания. – М., 1929. – С. 91.

⁹² Там само. – С. 50.

⁹³ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – С. 172.

⁹⁴ Там само. – С. 175.

*Александр Руснак
(Черновцы)*

Положение населения Северной Буковины и Хотинщины в 1918-1940 гг.

В статье характеризуется положение населения Северной Буковины и Хотинщины в период вхождения края в состав королевской Румынии. Автор исследует разные аспекты румунизаторской политики Бухареста.

Ключевые слова: Северная Буковина, Хотинщина, население, румунизация, колонизация, крестьяне, рабочие, служащие, налоги.

*Oleksandr Rusnak
(Chernivtsi)*

The State of Population of Northern Bukovina and Hotyn Region in 1918-1940

The article highlights the state of population of Northern Bukovina and Hotyn region in the period of entry to the amalgamation with regal Romania. The author investigates different aspects of romanization policy of Bucharest and financial conditions of main categories of regions inhabitants.

Key words: Northern Bukovina, Hotyn region, population, romanization, colonization, peasants, workers, employees, taxes.

УДК 94 (477.85) «18/19»

*Оксана Яремко
(Чернівці)*

ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЙ БУКОВИНИ ПОЧАТКУ ХХ ст. НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ

У статті проаналізовані програми політичних партій Буковини початку ХХ ст. Автор висвітлює програмні положення партій через призму дослідження тогочасної періодичної преси.

Ключові слова: партія, програма, часопис, Буковина, українські партії.

Важливим джерелом дослідження діяльності українських політичних партій Буковини початку ХХ ст. є періодична преса. Українські партії краю на Буковині початку ХХ ст. мали свої програми, з якими знайомили населення через партійні друковані органи. Кожна українська партія, вступаючи на політичну арену, видавала друкований орган з метою популяризації своїх партійних положень.

Діяльність політичних партій Буковини початку ХХ ст. простежується в радянській, українській та зарубіжній історіографії. В радянській історіографії українські партії Буковини, як правило, в основному таврувалися клеймом «буржуазно-націоналістичні» і об'єктивно не досліджувалися¹. Деякі аспекти діяльності українських партій на Буковині висвітлювали історики діаспори². Грунтовніше програмні положення українських партій Буковини досліджували В. Ботушанський³, О. Добрянський⁴, С. Дубина⁵, С. Жерноклеєв⁶, В. Мігала-тюк⁷. Однак наявні монографії і статті подають лише фрагментарні відомості з досліджуваної теми й не акцентують увагу на періодичній пресі Буковини, яка є основним джерелом дослідження програмних положень українських партій Буковини початку ХХ ст.

Перша українська партія Буковини – «Національна рада русинів на Буковині», створена восени 1905 р. Її головою був доктор Володимир Филіпович. Друкованим органом партії була газета «Руська Рада». У 45 номері цієї газети було вміщено програму партії. Вона називалася «Чого ми хочемо?». В програмі виділено чотири основні напрямки діяльності партії: у справах національних, державно-політичних, економічних і культурних⁸. Авторами програми були Лев Когут і Теодот Галіп. Вже на перших зборах «Національної ради» Т. Галіп роз'яснив «народну програму Буковинських Русинів»⁹.

У програмі партії «Національна Рада русинів на Буковині» справи національні зазначені першим напрямком її діяльності. Метою партії у цій сфері було: «Підтримувати і скріпляти національну силу, єдність і самостійність нашого (українського. – О.Я.) народу». Для цього потрібно було забезпечити вживання української мови у школах, церквах, діловодстві та підтримувати діяльність національно-демократичних товариств і організацій краю. Такі ж права визнавалися за іншими етносами, що проживали на Буковині.

У справах державно-політичних «Національна Рада» прагнула до національної автономії і єдності українців у Австрійській державі; введення загального, рівного виборчого права при таємному голосуванні, скасування курій при виборах, розширення демократичних прав, посилення відповідальності урядовців перед громадянами.

Завданням партії у справах економічних було організувати спілковий рух, збільшувати селянське землеволодіння, ввести єдиний прогресивний